A. Alper Akçam*

Köy Yazınında Bir Gölge: Araçsal Aklın Öykünmeci Düğümü

Dünyamız döndükçe düğüm üstüne düğüm atmıyor mu kendine? Nesnel olanla bizim gerçeğimizin özdeşleşmesini ummak, boş bir çaba oluyor çoğu zaman. Gün geliyor, gözümüzle gördüklerimize inancımız olmuyor, gün geliyor dün tüm varlığımızla inandığımıza bugün gülüp geçiyor, kendimizi küçümsüyoruz. Algı ve yargı karmaşası büyüdükçe büyüyor. Ayaklarımızın altından toprak mı kayıyor, üstümüzdeki gökyüzü mü terk etti bizi, insan tarafından dışlanmış doğa mı intikam alıyor insandan, bilemiyoruz... Belki de, her şey milyonlarca yıldır aynı yerinde, aynı biçimde de, biz değişiyor, yeni ve başka bir türe dönüşüyoruz.

Ülkemizin bugünkü karmaşık ekin ortamını, anlamamıza, kavramamıza olanak sağlayacak artsüremli, tarihcil bir çözümlemeye kalkıştığımızda yazınımızdaki kimi düğümleri açmaya giriştiğimizde, karşımıza çıkacak önemli konu başlıklarından birisi de, "köy temalı roman ve öyküler" ve Köy Enstitülü yazarlar olacaktır. Köy temalı roman ve öyküler kavramı çok geniş bir alanda değişik yapıtları kapsamına alır aslında. Biz tümünü değil, başlığın asıl işaret ettiği, bu türün bir akım haline geldiği 1945 sonrasını anlamlandırmaya çalışacağız. Yoksa ki, Cumhuriyet'in ilk on yıllarında, en büyük kenti İstanbul ve diğer kentleri de birer köy sayılabilecek olan ve neredeyse halkının tümü köylerde yaşayan, birkaç on yıl öncesine kadar da köy nüfusunun yüzde yetmişlerde olduğu bir ülkenin yazınında köyün tema olarak seçilmesi sıradan, olağan bir olaydır. 1890 yılında yazılmış Nebizade Nazım'ın Karabibik uzun öyküsü de, Hazım Tepeyran'ın 1909'da yazılmış Küçükpaşa romanı da köy temalı yapıtlar alanına rahatlıkla girebilirler. Çalıkuşu'nu da bu türe yakın değerlendirebiliriz. Yakup Kadri'nin Yaban'ı da köy temalıdır ama bunların hiçbirisi köy temalı roman ve öykü başlığı altında çözümleme ve değerlendirmeye alınmamışlar, köy yazınına yönelik eleştirilere de hedef olmamışlardır. Başka bir "ilk olma" başlığı, bir tür yeni akım adlandırılmasıyla, Anadolu Romantizmi nitelemesiyle tanıtılmışlardır.

Köy temalı roman ve öykü deyince, bu türün kendi başına bir akım olabildiği 1945 sonrasını başlangıç alan, yazın alanında en belirgin yeri tuttuğu 1965'in hemen sonrası

yıllarda yazılmış köy temalı roman ve öyküler değerlendirilmelidir. Bu akımın en önemli özelliği, özgün durumu, köyün kendisinin sanat oluşuyla, yazın tininin gerçeğe çok yakın duruşuyla ve taşıdığı aydınlanmacı öğreti öngörüsüyle, toplumcu tavrıyla ilgilidir. Bu tür, aynı zamanda, köyü dışardan gözleyen bir aydının, bir yazarın köy tutkusuyla, köycü sevecenliğiyle, köylü insana düşkünlüğüyle değil, köylülüğün bir yazın biçimi olarak sanat alanına taşınmasıyla oluşmuştur. Hasan Ali Yücel'in deyimiyle, bir dönemde, "köylü, edebiyata kendi girmiştir" (1).

Köy Enstitülü yazarların temsilciliğini yaptığı, hatta tamamen sahibi olduğu köy temalı roman ve öyküler, kırsal alandan, kapalı üretimden kentin yarı modern çevresine göçüşte, kitlelerin büyük bir hızla yeni sistemin bir parçası oluş süreçlerinde en etkin dönemlerini yaşamışlar, neredeyse tüm yazın alanına egemen olmuşlardır. Yazınımız köyle, köy de yazılı anlatıyla aynı dönemde tanışmışlardır.

"Köy temalı öykü ve roman", Köy Enstitüleri ve Anadolu Aydınlanması'yla birlikte düşünülmeli, değerlendirilmelidir. Bu üç kavram bir sacayağı gibi ülkemiz ekinin ve yazınının hem tarihine birlikte önemli bir iz bırakmışlar, hem de bugünkü ekin ortamını oluşturan çeşitli dünya görüşleri, kuramsal yaklaşımlar içinde kayda değer bir etkinlik göstermişlerdir.

Anadolu Aydınlanması'nın kapsamını "Tanzimat Fermanı"na, "meşrutiyet" çabalarına, Hürriyet ve İtilaf, İttihat ve Terakki örgütlenmelerine kadar uzatabilmek olasıdır elbette. Ancak Aydınlanma hareketinin halk yığınlarıyla buluşmasının, karanlık içinde oldukları varsayılabilecek Anadolu kırsalının modern dünyanın Anadolu topraklarına yansıması ile yüzleşmesinin asıl odağı, ancak, Cumhuriyet sonrasının büyük eğitim atağı, eğitmen seferberliği- Batı klasiklerinin Türkçe'ye çevirisi- Köy Enstitüleri zinciridir. Köy Enstitüleri'nin de bu dönem içinde nicel ve nitel olarak en kapsamlı Aydınlanma çabası olduğunu kimse yadsıyamaz.

Bugün Anadolu Aydınlanması'nın tamamlanmış olduğu, toplum çoğunluğumuzun, bireyin kul olduğu ortaçağ karanlığından özgür birey olduğu modern çağa geçmiş olduğunu söyleyebilmek zordur belki ama, aydınlanma çabalarına ve onun temsilciliğini yapmış köy temalı roman ve öykülere yönelik, çoğu kez sinsice yürütülen bir eleştiri ve karalama kampanyası, oldukça çok sayıda yandaş bulmuştur kendisine. Tarihsel bir çözümlemeden, estetik içerikli olduğu varsayılan bir eleştiriden geleceğe yönelik koşullanmalar umulmakta, ülke koşullarıyla, yaşanan gerçeklikle yazır arasındaki bağlar koparılmaya çalışılmaktadır. Eleştiriler, köy temalı roman ve öykünün içeriğine, biçemine, biçimine yönelmiş gibi

görünürken, aslında, başka amaçlar güdülmekte, bir taşla birkaç kuş birden vurulmaya çalışılmaktadır.

"Gençliğimde 'memleketimin yazarıdır' diye kitaplarını edindiğim, biriktirdiğim, hatta okuduğum orta yaşın üzerinde pek çok yazar, son yıllarda enerjilerinin bir kısmını, benim yazdığım kitapların ne kadar kötü olduğunu kanıtlamaya harcadılar. Beni bu kadar önemsemelerine ilk başlarda sevinirdim. Şimdiyse kütüphanemi boşaltmak için depremden çok daha sevimli bir gerekçe bulduğum için memnunum. Böylece kütüphanemin Türk edebiyatı raflarında, elli yaş ile yetmiş yaş arasında, doğuştan hayatı kaymış, yarı başarılı, yarı şaşkın, vasat, erkek ve kel yazarların kitapları hızla eksiliyor." (2) diyor çok satan, çok popüler, kültür endüstrimizin çok desteklediği bir yazarımız. Bu ünlü yazarımız, kimi yazarlarımıza karşı beslediği duyguları onların kendisine yönelmiş eleştirilerine bağlasa da, çok öncelerden, belki de yazarlık yaşamının ta başından itibaren, belli politik seçimleri nedeniyle sözünü ettiği yazarlara zaten karşıdır. Sözgelimi, kitaplık dergisinde, 2002 yılındaki bu yazısından sekiz yıl önce, bir televizyon programında edebiyat tarihimizle ilgili olarak medya ekranlarından konuşurken, "Ali gitti, Veli geldi (.....) dilinde yazan birazcık cumhuriyetçi, birazcık öztürkçeci yazarlar..." diyordu (3). Sözünü ettiği yazarlar, genelde Köy Enstitüsü kuşağından, aydınlanmacı, toplumcu tarzda yazan kişilerdir, özellikle de köy temalı öykü ve roman yazarlarıdır. Bunu çeşitli nedenlerle açık açık da söylemekten kaçınmamıştır çok ünlü ve çok medyatik yazarımız..

Genç bir öykücümüzün ödül alan kitabının bir öyküsünde, emekli olduktan sonra tüm parasını bir eski otobüse yatırarak onu bir kütüphaneye dönüştüren, otobüsüne doldurduğu Aydınlanma klasikleriyle Anadolu'ya, halkı bilinçlendirme çabasına çıkmış bir emekli memurla grotesk bir tarzda alay edilmektedir. Öyküde "budala" memura katılmış, onunla birlikte çalışmaya başlayan, sonradan emekli memuru belki de öldürmüş (öldürenle öldürülen öykünün sonunda karıştırılmaktadır) genç bir köylünün öyküdeki tanımlanışı şöyledir: "Kitap dolu bir otobüsü kilometrelerce izleme zahmetine katlandığına göre, muhtemelen ruhları batıya dönük Enstitü çıkışlı öğretmenlerin elinde ortaokul ya da lise okumuş olduğu anlaşılan, gözlerde meraktan mahcubiyete, oradan küstahlığa sıçrayan bir bakışla acemice sorular soran biri”(4).

Köy temalı roman ve öykülere, Köy Enstitülü yazarlara, hatta öğretmenlere yönelmiş benzer değerlendirmelere, yargılamalara özelliklere de büyük sermaye tarafından desteklenen kimi yayınlarda ve genç yazarlarda sıkça rastlamaktayız bugün. Kimi aydın ve yazarlarımızın

bu politikanın kolayca etkisinde kalmış olmalarının çok önemli nedenlerinden birisi de, Batı kaynaklı aydınlanma eleştirilerinden etkilenmiş olmalarıdır.

Batı kaynaklı Aydınlanma eleştirilerine kısaca bakmanın bu bakımdan yararı ve anlamı olacaktır. Aydınlanma'ya Batı'dan gelen eleştiriler de en çok vurgulanan şey, Aydınlanma aklının, bireysel varlığın öznelliğini, bireyi silinme noktasına getirmesi olmuştur. Aklın yalnızca amaçlara ulaşmak için kullanılan araçlarla tanımlanır olması yeni bir egemenlik biçimi yaratmıştır: tümelin akıl yoluyla tikel üzerinde egemenliği. Tümel, birey aklını işgal etmiştir. Aydınlanmanın kendisine ihanetinin ilk nedeni budur. Dünyayı mitten kurtarma tasarımı olan Aydınlanma'nın kendisi, sorgulanmayan bir mite dönüşmüştür...

İkinci neden, Aydınlanma'nın özne ile doğayı kesin çizgilerle birbirinden ayırması olmuştur. İnsan, içinde var olduğu doğayı kendisine tamamen dışsal bir öğe olarak algılamaya koşullanmıştır. Doğa, yalnızca üzerinde egemenlik kurmak için hakkında bilgi edinilecek bir nesneye dönüşmüştür. Ancak, insanın doğa üzerindeki bu egemenliği, aynı zamanda insanın kendi üzerinde de bir egemenlik yaratmıştır. Çünkü insan da içinde yaşadığı doğanın yazgısını paylaşmak durumundadır. Sonuçta insanı yücelten aşkın özne konumlandırması, ki modern düşüncenin temelidir, insanın çöküşünü de hazırlamıştır.

Her öznede modernin ya da genel anlamda toplumun gerçekleştiği bir nokta vardır. Bu modern dönemde akıl üzerinden gerçekleşir. Modern dönemde akıl, toplumun bireydeki ajanı ve protezidir. Protez akıl, modern iktidarın aracıdır.. Aydınlanmanın ileri sürdüğü gibi akıl yalnızca özgürlük ve ilerleme değildir. Akıl, aynı zamanda iktidar ve egemenliktir. Modern dönemde insan teki, özgürlüğünü, biricikliğini yitirmiştir. Mekanik üretim çağında her özne bir diğerinin aynısıdır (5).

Aydınlanmanın birey üzerindeki bu etkisinin en iyi gözlenebildiği alan, doğal ve toplumsal mitten kurtulan insanın en çıplak, en yalın haliyle görülebildiği geri kalmış ülkeler kent varoşlarıyla Berlin Duvarı'nın yıkılışından sonra "Doğu Bloku" ülkelerinde gözlenen insan davranışlarıdır. Bu anılan toplumsal katmanlarda, araçsal akıl her şeye tamamen egemendir. İnsan, kendi onurunu, bedenini de gözden çıkararak, en kutsal inançlarını kullanarak, yalnızca sahip olma, kendi dışındaki insanı ve doğayı ezip geçme saldırganlığı içerisindedir. Geri ülkelerde, büyük kent varoşlarını çeviren tuğla duvarlı, harç karmaşası, pis atıkların dalgalanması içindeki yapıların uçları yukarıda açık bırakılmış demir çubukları, insan araçsal aklının en acımasız ve en çarpıcı imgeleri olarak görülmelidirler.

Kısacası aydınlanma, bir yandan özgürleştirici, bilinmez karşısında ilerlemeci bir yönerge olmakla kalmamış, aynı zamanda insanın birey ve türün kendisiyle doğa üzerindeki acımasızlığının da kaynağı olmuştur. Oligarşik yönetimlerin, savaş çığırtkanı gelişmiş ülke politikalarının hatta faşizmin düşünsel temelleri üzerinde aydınlanma ilkelerinin serpintilerinin bulunmadığını kimse söyleyemez. Tümü de, iyide güzelde doğruda akla yakın olanı seçtiklerini savlayan ideolojiler, kuramlar oluşturmakta güçlük çekmemişlerdir.

"Köy temalı roman ve öykü" eleştirileri ve bu eleştirilere yönelmiş değerlendirmeler, kaçınılmazca aydınlanmayla da ilintili olacaktır. Bu karmaşa içinde asıl anlaşılamayan nokta, görmezden gelinen şey, Batı ile Doğu arasındaki ayrımdır. Batı'da aydınlanmanın kendisine ihaneti, aydınlanmanın kendine yönelmiş bir silaha çoktan dönüştüğü yıllarda, Doğu toplumu hâlâ yoğun bir karanlık içinde yaşamayı sürdürüyordu.

Batı'da Aydınlanma'ya yönelmiş eleştirel bakışla bizdeki Aydınlanma çabalarının simgeleri olmuş bazı kavramlara yönelmiş eleştiriler, zaman ve uzam ayrımı düşünülmeksizin örtüştürülmeye çalışılmıştır. Ayrıca Batı'daki aydınlanma süreci ile Anadolu Aydınlanması arasında önemli içerik ayrımları vardır. Bizdeki aydınlanma karşıtları, eleştirilerinde Aydınlanmanın Anadolu insanı üzerinde akıl yoluyla oluşturulmuş bir aldatmaca olduğunu, insanları yanılttığını, ahmaklaştırdığını hiçbir zaman öne süremezler. Anadolu Aydınlanması, araçsal akılla birlikte insancıl kaygılar taşıyan tözsel aklı da kullanmayı büyük ölçüde başarmıştır. Ülkemiz büyük kent varoşlarındaki sahip olma saldırganlığı, genelde aydınlanmacı düşüncenin sarsıldığı, iktidar olanaklarını yitirdiği, inançları politikada kullanan aydınlanma karşıtı güçlerin egemen oldukları dönemlerde artmıştır. Bu durum, bize özgüdür ve içinde birbiriyle çelişir görünen bir gerçekliği de barındırmaktadır. Kapitalist üretim biçiminin, bizim modernleşme sürecimizin, Anadolu'ya uzanması sırasında, kendi ideolojisi sayılabilecek Aydınlanma ile çelişkisini yansıtmaktadır.

Batı'daki Aydınlanma ile Anadolu Aydınlanması arasında yöneten-yönetilen ilişkileri anlamında toplumsal devinimin her alanına yansımış önemli ayrımlar vardır. Batı Aydınlanması, insanın özgürleşmesi, eşitlik-kardeşlik-hürriyet belgileriyle yola çıkmıştı. Karmaşık toplumsal güçlerin politik sözcülerinin, iktidar mücadelelerinin bir bileşkesi gibiydi. Çoğu insancıl kaygılardan yola çıktığını savlayan ayrı ideolojilere yataklık yaptı Batı aydınlanması. Ancak, sonuçta, insanı egemen üretim biçiminin, sistemin akıl arabasına koşan bir aracı olmuş görünmekte, öyle eleştirilmektedir. Anadolu Aydınlanması'ndaysa daha karmaşık bir güçler dengesi ve düşünce yapısı gözlenmiştir.

Kuvayımilliye ve cumhuriyet yapılanmasının asıl vurucu gücü, öncüsü olan genç aydınlanmacı güçler, çoğu kez, Anadolu göçerliğinin alplik-gazilik geleneğiyle davranmışlar, araçsal akıldan çok insancıl tözsel aklın yönlendirdiği bir izleği sürdürmüşlerdir. Aydınlanma sürecinde, ekonomik yapının beslediği yerli burjuvazi, cumhuriyetin ilk on yıllarında ideolojik ve politik olarak çoğu zaman geride kalmaya özen göstermiş (ya da o günkü olgunluk koşulları ve yetkinliği bundan ötesine geçmesine izin vermemiş), bir yandan da aydınlanma öncesi dönemden kalma, kırsal bölgenin ekonomik ve politik egemeni tefeci bezirgan zümreyle sıkı bir bağlaşıklık oluşturmuştur. Batı burjuvazisi, bir sınıf olarak toplumsal alanda kendini göstermeye başladığı andan başlayarak ortaçağı temsil eden aristokrasiyle, büyük toprak sahipleriyle, onların düşünce temsilciliğini yapan kiliseyle amansız bir kavgaya, mücadeleye girişmişken bizim burjuva sınıfımız bizim ortaçağı temsil eden tefeci bezirganlıkla birlikte davranmış, kendine yol açan, önündeki düğümleri çözen aydınlanmacı güçlere karşı gerici güçlerle işbirliği yapmıştır. Bu açıdan Anadolu Aydınlanması, dünya üzerinde çok ayrıcalıklı ve özgün bir yer tutmaktadır.

Anadolu Aydınlanması'nın günümüze uzanan düşünsel kalıntıları ve kurumsal uzantıları üzerinde bugün de süren tartışmalar, ortaya ilginç görüntüler çıkarmaktadır. Bir yandan daha demokratik görünen yumuşak elli bir politikanın "benim iktidar arabamı itele, istediğine sahip ol, kendi dışındaki insanı, toplumu, doğayı boş ver" çağrısı ile, "daha çok bilirsen daha çok özgür olursun, daha çok bilmek ve dünyayı iyi anlamak için özveride bulunmalısın, kendi dışındaki insanı da düşünmelisin, toplumsal kurallara uymalısın, doğaya zarar vermemelisin" gibi yasaklar, yaptırımlar gönderen buyurgan yapılı ayrı bir politikanın çağrıları çatışmaktadır. Birinci savın sahipleri, aydınlanma öncesi egemen olan ekonomik ilişkilerin günümüzde de süren bağlantılarıyla toplumu daha çok kavramış durumdadırlar. Seslendikleri yığınları kitle diye tanımlayabileceğimiz, bozunmuş, kendini tekrarlayan türün bir parçası olmuş, günlük çıkarlarıyla yaşayan insan grupları olarak görürler. Soruna insancıl açıdan yaklaştığını savlayan, demokrasi, insan hakları yandaşı kimi aydınların birinci savı destekleyen davranışları çok çarpıcıdır. Anadolu Aydınlanması'nın sözel temsilcileriyse , içtenlikli, yoksul halk yığınlarına seslenir öyle olmasa da karşılarındaki yığınlar, halk sözcüğünü dillerinden düşürmezler. Çoğunlukla, ilkeleri, kazanma hırslarının önündedir.

Batı kaynaklı demokrasi düşüncesi, Doğu için yalnızca bir serbestlik ve oy karşılığı bir şeylerin satın alınması olarak değerlendirilmektedir. Batı'da yüzlerce yıllık reform, rönesans, özgürlükçü sanayi devrimi alevlenmelerinden, sınıf çatışmalarından, milyonlarca insanın kanı canı pahasına hakkedilmiş haklardan oluşmuş, arınmış, damıtılmış demokrasi düşüncesi,

Doğu'da oy karşılığı yönetenlerden bazı ödünler alabilme hakkı ve bireysel yetkesi olarak değerlendirilmektedir. Batı'da aydınlanma demokrasiyi yapılandırdı, demokrasi çoğu kez, bireyin genel yaşama bilinçli katılımı için bir araç oldu. Doğu'daysa demokrasi denerek oynanan oyun aydınlanmayı yok etmek için karanlık güçlerin kullandıkları bir araç oldu.

Anadolu Aydınlanması'nı Batı'daki aydınlanmadan ayıran en önemli özelliği, bir yandan ülkede gelişmekte olan sanayi hareketlerine insan öğesi hazırlama kaygısını taşırken, bir yandan da iyi yaşama, ahmaklığı, yalanı azaltma, özgürleştirici düşünceyi egemen kılma kaygıları güden tözsel aklı, insancıllığı önde tutuyordu. Aydınlanmacı güçlerin ülke politikasında daha etkin oldukları 1946 öncesindeki köyden kente göç, modernizme geçişle, "demokrasi" yi aydınlanma karşıtı bir araç olarak kullanan ve halkın modern öncesi dönemden kalma inanç alanlarını politikaya sokan gerici güçlerin etkin oldukları 1946 sonrası arasında büyük ayrılıklar, çelişkiler yaşanmıştır ülkede.

Ellili yıllardan sonra gelişen, güçlenen yeni ve Batı kaynaklı bir kültür endüstrisinin etkisiyle, köy temalı roman ve öyküye karşı da yoğun bir karalama kampanyası başlatılmış, ancak söz konusu akımın ülke ekini üzerindeki etkinliği 12 Eylül 1980'e kadar kırılamamıştır.

Eleştiriler....

Anadolu Aydınlanması karşıtlarının politik ve ekonomik olanaklarıyla destekledikleri kültür endüstrisi, aydınlanmaya karşı çıkmıyor görünürken onun yazın alanındaki simgesi olmuş "köy temalı roman öykü" ye yönelmiş eleştirilerle çok ustaca bir oyun oynamaktadır.

Eleştirilerde, köy temalı öykü ve romanlar, salt yansıtmacı olarak tanımlanmış, sanatsal ve estetik açıdan yetersiz, gelişmemiş, çoğul anlamdan uzak bulunmuşlardır. Okuru edilgen bir nesne gibi gördüğü, anlatıcının, kahraman ve karakterlerin toplum içindeki önder rollerinin abartıldığı, Tanrı yerine tanrılaşmış insanın öne çıkarıldığı söylenmiştir. Bu eleştiriler, bugünkü genel değerler, yaşam koşullarının iletişim ve bildirişimde açtığı yeni yollar ışığında haklıymış gibi görünmekle birlikte, yapıtların üretildiği çağın özelliklerini göz ardı etmekte, sanat yapıtının, içinde bulunduğu toplumsal koşulların bir ürünü olduğunu unutmuş görünmektedirler. Yerel ve geleneksel anlatıların o günkü yazın yargısının oluşmasındaki etkileri de unutulmuştur. Aynı dönem Batı yazını değerlendirmenin odağına konarak karşılaştırmalar yapılmıştır. Batı yazınındaki yapıtlar, James Joyce'un Ulyesesi, Kafka'nın, S. Becket'in, A. Camus'un modernizm karşısında geri çekilen özneyi modernizme karşı bir savunma aracı olarak kullandıkları yapıtlar örnek gösterilmiş, köy temalı öykü ve

romanlar Batı'nın iki yüz yıl, üç yüz yıl önceki yazınına benzetilerek küçümsenmiştir. Köy romanına yönelmiş eleştiriler, Batı'yla Doğu arasındaki sosyal ve politik koşulların ayrılığını görmezden gelmişlerdir. Yüzlerce yıldır içinde bulunduğu karanlıktan daha yeni çıkmaya başlamış, kendi diline yeni kavuşmuş Anadolu'da bir Ulyses'in ne yazılması, ne de okunması olası idi. Hem yazar, hem okur, hem de onları çevreleyen sosyal ortam bir yazın eleştirisinde kullanılan öğeler olamamışlarsa, bunun sorumluluğunu eleştiriyi yapanda aramak gerekir. Joyce'un yapıtının anlaşılabilmesi, hakkettiği değerin verilebilmesi için okurun Sheakspare'i, İliada'yı, İncil'i ve diğer kutsal kitapları mutlak okumuş olması gerekirdi. Bizde benzer bir Yapıt için yetmişli yıllara Oğuz Atay'ın Tutunamayanlar'ına kadar beklenilmesi, O. Atay'dan önce yazanların yetersizliğine kanıt gösterilmeye çalışılmıştır. Becket'in, Camus'un, Proust'un yapıtlarında derin imgeler, ironik anlatımlar, sistemi kısmen yapıbozumcu bir dil kullanarak eleştiren biçimsel yapılanmalar, köy yazınının bir akım olarak öne çıktığı dönemlerde ekin ortamımıza çok uzak şeylerdi, bu yapıtlarla dönemin Anadolu koşulları ve yapıtın seslendiği okur arasında anlam bağı oluşturulabilmesi olası değildi.

Köy temalı roman ve öyküler Batı'yı öykünmeci bir anlayışla kopya etmemişlerdir. Kendi içinden çıktıkları yerel ekinin bir parçası olabilmeyi başarmışlar, doğru yerde ve zamanda iyiyi, güzeli, aykırı olanı, insan için ilerletici olanı saptamış ve kullanmışlardır. Böylece de çok sayıda okur kazanmışlar, kazandırmışlar, sanat ve güzelduyum öğelerinin halk yığınları içinde gelişmesine, güçlenmesine büyük katkılarda bulunmuşlardır.

"Köy temalı roman ve öykü" eleştirilerinin in en belirgin hastalığı, evrensel tek ve değişmez bir anlatı sanatının var olabileceği varsayımıdır. Skolastik bir yöntemle, dünyadaki dil, ekin, düşünce ayrılıklarının kaynakları, nedenleri görmezden gelinerek Batı toplumunda egemen, ya da bir paradigma gibi genel kabul gören ortalama bir biçem ölçüt olarak ele alınmış, tüm anlatıların bu ölçütle karşılaştırılarak değerlendirilmesi yoluna gidilmiştir. Çok yakın bir geçmişe kadar, binlerce, on binlerce yıl birbirinden çok ayrı yaşam biçimlerini, nesnel ve düşünsel ilişkileri, gelenekleri, inançları benimsemiş ayrı insan topluluklarını, bir tek ve değişmez bir düşünce kalıbı, ekin anlayışı ile aynı çizgiye getirmeye çalışmak en başta ekinin, insan varoluşunun kendi niteliği, kendi varlığı ile çelişen bir durumdur. Bu tekdüze anlayış, aynı zamanda, modern üretim biçiminin nesneleşmiş beyinlerdeki çoğul anlamı yok edişinin bir göstergesi sayılabilecek ölçütte çarpıcı bir örnektir. Değil ki dil gibi, ekin gibi gerçekten çok ayrı yaşamsal kaynaklardan kök almış, ayrı güzellikleri yansıtan ve anlamlandıran yapıtlar, doğanın ve toplumun genel bilimsel gerçekleri üzerine yönelmiş bilgide bile, ayrı toplumların anlatı ve düşünsel ayrımlarının ne denli etkili oldukları

görmezden gelinmiş, yok sayılmıştır. Köy temalı roman ve öykülere, hatta tüm klasik yazın türlerine yönelmiş eleştirilerin hareket noktalarından biri olan, postmodern diye adlandırılan yeni tüketim toplumu ekin anlayışının kurucularından sayılabilecek Lyotard'ın bu konuda ilginç düşünceleri vardır. Jean-François Lyotard, bilimsel bilginin, yerel anlatılar, öyküler, söylenceler gibi onaylayıcı kurumlarını kapsamadan bilginin tümünü temsil edemeyeceğini söyler. Bilginin yeterlilik ölçülerini ve benimsenmesini sağlayan bu tür yerel anlatılardır. Anlatısal bilgi, kendini bir kanıta, uslamlamaya başvurmadan onaylar. Bilimsel bilgi- kendisiyle aynı özden hiçbir bilgi taşımayan- anlatısal bilgi olmadan hiçbir şeyi bilemez (6).

Bizdeki köy temalı roman ve öykü, dildeki saf karşılıklarıyla içinden çıktığı yerel ekinin bir açılımı olmuştur, onu yadsımadan geliştirmeye, ilerletmeye, çoğul anlamlar katmaya yönelmiştir. Toplumcu sanat kaygıları taşımıştır. Anadolu gerçekliği için özgür ve özgün bir tarz oluşturmuştur. Dede Korkut anlatısından, halk dilinde yerleşmiş söylencelerden, masallardan yola çıkmış, onların anlatı varsıllığını kendine katmayı başarmıştır. Anadolu insanının anlatılarında yer alan göçebe geleneklerini yansıtan adalet arayışı, serüvencilik, haksızlıklara karşı çıkmak, içinde bulunduğu toplum ve diğer insanlar için özveride bulunmak, paylaşımcılık, bilgelik, aydınlatıcı olmak, erdemli olmak gibi ana öğeler bu türümüzün çokça kullandığı duygu ve düşünce temelleri olmuştur. Köy temalı roman ve öyküye günümüzde çokça saldırıda bulunulmasının en önemli nedenini, bu türün insanlar arasındaki ayrıcalıklara karşı çıkışına, insanların kandırılmasına karşı kendine uyarıcı bir görev yüklemesine bağlar, böyle bir yorum getirmeye kalkarsak, belki de çok fazla yanılmış olmayız. Bu yorumla, sanatı ve yazını muhalif tarzından koparma, kültür endüstrisinin sıradan bir nesnesi durumuna getirme çabalarının en önemli hedeflerinden birisinin neden köy temalı roman ve öyküler olduğu kolayca anlaşılabilecektir.

Köy temalı romana karşı günümüz ekin ortamında baş gösteren küçümseyici, aşağılayıcı tavrın önemli nedenlerinden biri de gerçekçi tutumu, kullandığı dilin yalınlığı, açıklığıdır. Batı toplumunda özerk sanatı temsil edenlerse, giderek gerçekçi anlatımlardan, yalın ve olağan dil kullanımından uzaklaşmıştır. Yapıbozumculuk bir tür devrimci tutum olarak benimsenmiştir. Sözgelimi, Adorno, sanatın gerçek dili dilsizdir" der. "Elimizin altındaki dil, kendi oluşumunda, onu oluşturan iktidarı onaylayıcı bir tarzda meydana gelmiştir" diye sürdürür görüşlerini Adorno (7). Kullanıla kullanıla dilin içeriksizleştiğini, sanat yapıtının dolaşıma girmesiyle metalaşması, özgürlüğünü, özgünlüğünü yitirmesi gibi dil de toplumsal kullanımda olmakla benzeri kaderi paylaştığını söyler. O nedenle de dilin bildik yapısının bozulmasının gerektiğini bildirir. Sonuçta böyle bir dille yazılmış metinde

anlaşılmaz olmasına karşın, okura, yazarı kastetmeyen yeni imgeler göndermektedir. “Saçma”, dünyayı bozmak ve yenisini oluşturmak için bir araç olarak kullanılır.

Bizim Aydınlanma çabasının bir parçası, simgesi olmuş köy temalı romanımız, öykümüzse diline, dil gerçekliğine büyük bir aşkla, tutkuyla bağlıdır, özenli, yalın, öğretici bir dil kullanır. Yüzlerce yıldır, kendi dilini kullanmayan yeryüzünün tek ve en büyük imparatorluğu egemenliğinde kalmış, Türkçe yerine Arapça ve Farsça’nın yazı dili olarak kullanıldığı, imparatorluğun kurucusu boyların, halkın dışlandığı, yönetim ve iletişim örgütlenmesinde devşirmelerin öne çıkarıldığı, bir toprak parçasında varoluş bilinciyle tanışmış özne, kendi diline kavuşmuş, kendini anlamak, tanımak olanağını daha yeni yeni bulabilmiştir. Dilin gelişmesi için, henüz dille yaşam anlamı arasındaki bağlantının bilincine ulaşamamış yığınlara da bir dil bilinci edindirme çabası verilebilmesi için, yazın alanına atılmış yazarlarımızın, aydınlarımızın, dilde, yalın, öğretici bir tutum içinde olmaları kaçınılmazdır. İçinden doğup büyüdükleri toplumun nesnel koşulları bunu gerektirmektedir. Özgürleşme, ilerleme kaygılarıyla doludur köy temalı roman ve öykü hem içerik, hem kullandığı dil bakımından. Yönetenle yönetilenin birbirinden alabildiğine kopuk olduğu bu toplumsal biçim içinde, yazıdan ve yeterli toplumsal iletişimden yoksun yaşamış bir halkın ekini, yazını, başka nasıl olabilirdi ki?

Köy temalı yapıtlara yöneltilen eleştiriler içinde, estetik kaygısı taşımadıkları, biçemsel benzerlikleri, tema, karakter, kahraman seçimlerindeki benzerlikleri sıkça dile getirilmiştir. Sanatta, ekinde, dünyadaki hiçbir şeyde eleştiriden dışarıda kalmak, ya da eleştirilememek gibi bir ayrıcalık elbette olamaz, olmamalı da... Köy temalı romanlarda, o kuşağın simgesel yapıtlarında da yazarın ve konunun, temanın kendini yinelemeleri, daha baştan sonunu duyumsatan anlatımlar, usanç verici yanılgısız kahramanlar elbette ki birer olgu, kötü örnekler olarak yazın tarihimizde yerlerini aldılar, hatta eleştiri oklarının o biçeme ve kuşağa yönelmesinde önemli bir neden oluşturdular ama, konuyu o dönemi bir bütün olarak değerlendirerek yorumlamaya kalkmak nesnel ve anlamlı olmayacaktır. Çoğunlukla, dönemin tüm yapıtları kaba bir ingirgemecilikle aynı düzeyde değerlendirmekte, tek tek yapıtlarla değil, akımın, ya da o günkü geleneğin tümüyle ilgili bir dava güdülmektedir.

Eleştiri, olgunun ve uzamın nesnel koşullarından bağımsız olmamalıdır. Olgunun dışında ortaya çıkmış bir genel düşünsel düzeyle, bir paradigmayla yapılan eleştiriler iğreti ve içtenliksiz kalmaktan öteye varamayacaklardır. Köy temalı romanın çıkış noktası dogmayla, mitle yetişmiş, kendi varoluş bilincinden uzak bir toplumun koynudur. Bu nitelikli bir toplum içinde gözünü dünyaya açmış, o tür geleneksel düşünce ve ekin içinde dünyayı kavramaya

başlamış insanlar kendilerine tutulmuş bir ışıkla kendilerini sorgulama coşkusunu kavrayabilmiş ve içinde bulundukları diğer insanlara kendi heyecanlarını, coşkularını aktarmaya çalışmışlardır. Yapılmak istenen, insanları yalanlarla dolu, söz yerindeyse ahmakça süregiden karanlık bir toplumdan yalanın ve ahmaklığın azaldığı, insanların birbirlerini kandırmadığı bir yeni dünyaya, belki de bir ütopyaya doğru götürme çabasıdır.

Batı'nın üç dört yüz yılda yaptığını Anadolu Aydınlanması birkaç on yıla sığdırmaya çalışmış ve kısa zaman süresi içinde nicelik ve nitelikçe büyük adımlar atılmıştır. Bugünkü ekin ortamımızın varsıllığında, o döneme dudak büken, hatta söven bir yazın kuşağı gelişmesinde, o günlerin, o dönemin büyük etkileri, katkıları olduğu inancındayız. Ne yazıktır ki, o güzel insanların kalıtı bir mirasyedi umursamazlığı ve duyarsızlığı ile hızla tüketilmekte, yazın dünyasında tözsel aklın, paylaşımcı duyguların, hatta insancıl kaygıların yerini, hızla, dogma, mistik saplantılar ve kullaşma eğilimleri doldurmaktadır.

En başta da, sanatın yerini, giderek "yazın zanaatı" almaktadır.

Köy temalı roman ve öyküler üzerine konuşurken, bu yazın kuşağının bir tür sosyolojik çözümlemesini yapmak, oradan kendimize bazı anlamlı ipuçları çıkarabilmek de olasıdır. Başka bir alana yönelik bir çalışma sırasında, özellikle de ekinimizin ve toplumun geleceğini temsil edebileceğini rahatlıkla varsayabileceğimiz, son yıllarda adı çok duyulmuş ve art arda ödüller almış on bir öykücümüzle ilgili bir değerlendirme yapmıştık. Değerlendirmeye aldığımız, altmışlı yıllarda doğmuş, doksanlı yıllardan başlayarak yapıtları yayınlanmış öykücülerimizin % 60'ının İstanbul %20'sinin Ankara ve %20'sinin de Anadolu'nun diğer bölgelerinde doğduklarını, tümünün de ilk gençliklerinden başlayarak çoğunluk İstanbul olmak üzere kentlerde yaşadıklarını saptamıştık.

Günümüz öyküsünü, öykücülüğünü çözümlemeye yönelik bu çalışmanın bir ayağı elbet geçmişe basmalıydı, karşılaştırmalı, tarihsel süreci gözleyen bir çalışma olmalıydı yaptığımız. Yazınımızın tarihini biraz kurcaladık ve ilginç bir tabloyu bulup çıkardık. Yazınımızın bir yüz yıl kadarlık geçmişinde, Tanzimat ve Servet-i Fünun'da da belirgin olan İstanbul baskınlığı, günümüzde yeniden belirgindir; hatta, İstanbul'da yaşayan yazarlar, neredeyse yazınımıza tamamen egemendir. Tanzimat edebiyatçılarında İstanbul doğumluların oranı % 79.5, Servet-i Fünun'da % 73'tür. Bu oran Cumhuriyet'ten sonra değişmiş, Köy Enstitülü yıllardan sonra Anadolu doğumluların oranı % 67'ye çıkmıştır (8). Edebiyatçılarımızın doğum yerinden öte ve onunla birlikte seçtikleri konular, izlekler de bu ayrıştırmaya uygun bir yönelim gösteremezler miydi?

Günümüz öykücülüğünü tartışırken tarihsel ve toplumbilimsel bir çözüme saplanmamalıyız elbette; ancak, tablodan yansıyan bir anlamı da göz ardı edemeyiz. İkinci örneğimiz Fransa'dan; "..... yazarlar arasındaki denge on yedinci yüzyılda Paris'in lehinedir. On sekizinci yüzyılda taşralılar ağır basmakta ve bu taşralılaşma hızlanmaktadır. Devrimden sonra 'az istisnalar dışında bütün ülke üreticidir, nüfus sıklığı en fazla bölgeler en çok yazar çıkaran bölgelerdir'..."(9) Günümüz koşullarında da Fransız yazarları arasında Paris'le bir taşra karşılaştırması yaptığımızda kesinlikle bizdeki metropol egemenliğinin olmadığı açıkça görülmektedir. Bu durum, modernizmin, aydınlanma çabalarının, Batı ve Doğu'da izledikleri ayrı yollarla, ayrı süreçlerle birebir ilişkilidir.

Sonuçta, birey ile toplum ve doğa arasındaki ilişkileri düzenleyen düşünce sistemleri üzerindedir tartışmalar. Karar verilmesi gereken, insan özgürlüğünün niteliğidir, kendi dışımızdaki insana bakış açımızın bizi ne kadar ilgilendirdiğidir.

Ülkemiz aydınlarının, aydın olmama hakları olduğunu savlayan yazarlarımızın Anadolu Aydınlanması'na burun kıvırarak, hatta söverek yaklaşmaları günümüz toplumundaki ayrıcalıklılar egemenliğinin ve yeniden uç vermiş saltanat tutkusunun çok açık bir göstergesidir. Aydınlarımız, tüm ilericiliğini, aydınlanmacı özelliğini yitirmiş liberal Batı düşüncesinin kucağından ülkelerine bakmakta, kendilerini içinde bulundukları toplumdan ayrı bir katmanda, ayrıcalıklı bir yerde görmektedirler. Köy temalı öykü ve roman onlar için tezek kokuludur, pistir, Doğuludur elbette. Geride kalmış olana aittir... Sonuçta, köy temalı öykü ve romanın bir akım olarak yazınımıza damgasını vurduğu yılları, öz dilimizin öz gerçekliğimize uğradığı kısa bir kutlu an olarak değerlendirmek çok da yanlış olmasa gerek. O kutlu anda, yaşanan gerçeklikle, kurguyla, gerçeğe ilişkin iletilerle dünyayı anlaşılabilir ve değiştirilebilir bulan insan düş gücü, yeniden gerçek dışının, mitin, dogmanın etki alanına girmiştir. Özgür sanat yerine okuru, satışı, dolaşımı önde tutan, inanca ait buyrulmuş kanıları kullanan yeni bir tür hızla çoğalmakta, yazın dünyamızın iktidarına oturmaktadır. Sanat kendisi olarak kalma yetkesini muhalif özelliğini, özerkliğini yitirmektedir. Egemen sistemin güdülediği, yönlendirdiği, yalana dayalı, bilinmezliği baş tacı eden yeni türün yükselişini izliyoruz.

Bundan sonra, insan, ya tözsel akıldan sıyrılmış araçsal aklı kullanan çıkar oligarşisinin iyice aracı olup kendini yadsıyacak, ya kendi türünün doğasına dönmenin yolunu bulup çıkaracaktır. Kararı hep birlikte vereceğiz.

1. Mehmet Bayrak, Köy Enstitüleri ve Köy Edebiyatı, Özge yayınları, Ankara 2000, s.

2. Orhan Pamuk, Kitaplık, Mart Nisan 2002, Sayı 40, "Bazı Kitaplardan Nasıl Kurtuldum?"

3. Orhan Pamuk, Kırmızı Koltuk- İnterstar Televizyonu, 23. 10. 1994, Anan, Yıldız. Ecevit, Türk Romanında Postmodernist Açılımlar, İletişim Yay. 2001, s. 91

4. Adı bizde olan bir öykücünün " s. a. ç . " adlı kitabındaki bir öyküsünden alınmıştır.

5. Kaynak: Cagito, Yaz 2003, sayı 36

6. Aktaran Cemal Güzel, Dünya Problemleri Karşısında Bilim Felsefesi, Adam Sanat Dergisi, Sayı 212, Eylül 2003

7. Adorno'dan aktaran: Ömer Naci Soykan, Cagito, sayı 36.

8. Emin Özdemir, Türk ve Dünya Edebiyatında Dönemler, Yönelimler, Bilgi Yayınevi Eylül 1999, s.186-187

9. Robert Escarpit, Edebiyat Sosyolojisi, anan Berna Moran, Edebiyat Kuramları ve Eleştiri, Cem Yay. 1994, s. 86

* Bu metin 2003 Ekim'inde Burdur'da Yapılan Fakir Baykurt Günleri'ne bildiri olarak sunulmuştur.